

ИЗБОРНИ ПЛАКАТИ У НИШУ ОД 1878. ДО 1941. ГОДИНЕ

Апстракт: *Изборни плакати у периоду од 1878. до 1941. године су незаобилазна историјска грађа. Они сведоче о међустраничкој борби у Нишу, али и о утицају странака на живот грађана и наметању јавног мњења. У Нишу делују све политичке странке које су регистроване у ослобођеној Србији, Краљевини Србије и Краљевини Југославије.*

Кључне речи: *плакат, странка, вођа, носилац листе, општински избори, парламентарни избори.*

Исказане поруке, пре више од једног века на сачуваним изборним плакатима су драгоцене, а њихова патина изазов за проучавање.

У поимању историјских збивања, плакат као један од делотворнијих видова комуникације међу људима, има значајну информативну улогу. Као репрезент одређеног времена, са аутентичним политичким променама, а са циљем да увери гласача да би живот могао био бољи, скоро да је незаобилазна грађа у креирању историјске истине.

У историји српског народа, плакат се јавља на почетку XIX века, од самог устројства српске државе.

Историјски архив у Нишу поседује збирку плаката од 2490 примерака који одсликавају поли-

тички, културни и, уопште, целокупни друштвени миље града Ниша од 1890. године до данашњих дана. Збирка је сређена у оквиру периода:

- А - период до 1918. године;
- Б - период Краљевине Југославије;
- В - период од 1941-1944. године;
- Г - социјалистички период;
- Д - период од 1990. године.

Изборни, међустранички плакати за општинске и скупштинске изборе за време од 1878-1914. године су из периода А. Вредност плаката је у томе што говоре о међустраничкој активности странака у Нишу. Штампани су у Нишу и веома опширно говоре о програмима својих странака, али и о међустраничким сукобима.

*Друштвене и политичке прилике у
Нишу после ослобођења од Турака
1878. године*

Политички живот у Нишу отпочиње одмах након ослобођења 1878. године. Новоослобођени крајеви, нишки, пиротски, врањски и топлички, третирани као нови крајеви, после Берлинског конгреса улазе у састав Кнежевине Србије, чиме настаје процес државноправног и политичког уклапања у систем Кнежевине. Систем уклапања је заправо значио прелазак из турског феудалног система у нову организацију власти младе грађанске српске државе и њен правни и политички систем. Процес њиховог уклапања у државноправни склоп Србије започела је влада Јована Ристића, либералске политичке усмерености.¹

У контексту тога времена, па и простора, Ниш је имао посебну улогу у државном и политичким збивањима. Најпре, Ниш постаје упориште Милана Обреновића, јер је ослобођење Ниша сматрано највећим војним успехом којим се династија Обреновића могла похвалити. Ниш постаје заклон личном режиму Милана Обреновића од опозиције и јавног београдског мњења, и на крају, Ниш је био основац династији за даља освајања јужних крајева, Старе Србије. Захваљујући тим чињеницама, али и другим, Ниш постаје друга престоница Србије, где се одржавају седнице Народне скупштине. Осим тога, народ ових крајева, па и Ниша, из пијетета према ослободиоцу, захвалности и страхопоштовању, и наравно, према

¹ др Слободанка Стојичић, *Скупштински избори у Нишу после ослобођења од Турака (1878-1884)*, Нишки зборник бр. 20, Ниш 1996, 57.

влади либерала Јована Ристића, у политичком опредељењу остаје веран владајућој странци, односно династији Обреновића. Чиновници Либералне, владајуће странке, као први представници нове власти у Нишу, успостављају контакте са народом, виђенијим људима, настојећи да освоје њихове симпатије. Из тих разлога Ниш остаје главно упориште либерала скоро све до Првог светског рата, наравно са извесним одступањима у зависности од развоја политичке свести грађана или политичких рачуница појединих вођа странака.

Утицај либерала у Нишу

Ниш у време првих избора након ослобођења, још увек са свим одликама тадашњих оријенталних односа у начину живота и мишљења, у стратешком и политичком смислу добија статус друге престонице. Запањујуће спољашње промене су видљиве у смислу зидања нових кућа, војних и школских зграда, конака, владине зграде за Народну скупштину. У духовном смислу, а из потребе да стане у ред осталих просвећених народа, Ниш добија читаоницу, гимназију, а до јуче притајени посленици културе и образовања несметано раде. Уз владу и кнежев двор, у Ниш долазе чиновници и официри који доносе нове манире. Уместо турских одела, већ се носе француска.

За прве скупштинске изборе (29. октобра 1878), Нишка окружна варош је посебно место за једног посланика.² За број становника у Нишу се не може поуздано тврдити, али се зна број пореских глава, што је била релевантна чињеница за изборе.

² *Зборник закона и уредаба у Кнежевини Србији*, бр. 308, Београд 14. маја 1878.

Ниш је имао 2382 пореске главе, а цео Нишки округ са три среза (Нишки, Копривнички, Белопаланачки) 12850 пореских глава.³ Бирачко право су имали грађани мушког пола са 21 навршеном годином живота, а грађани са навршених 30 година, уколико су били порески обвезници, могли су бити бирани за посланике.⁴

Предизборна кампања за прве изборе, има се утисак, није била неопходна. Седнице владе и Скупштине се одржавају у Нишу. Кнез Милан често борави у Нишу. Бежећи од нарасле опозиције у Београду, чиновничка елита, привржена влади либерала Јована Ристића је у непосредном контакту са грађанством. Народ, одушељен новостеченом слободом, безрезервно прихвата све што Кнез и влада намећу. Ценећи активност народних првака-нишких завереника у борби за национално ослобођење, али и користећи њихову оданост, либерали успевају да преко виђенијих Нишлија наметну политичке идеје и обезбеде "своје посланике". На првим изборима за Народну скупштину вароши Ниша победу односи Никола-Коле Рашић, либерал, еминентни представник нишке варошке средине и један од завереника у борби за ослобођење од Турака. За посланика Нишког среза је изабран Милоје Жикић, кмет општине Матејевац, такође либерал, а за кнежеве посланике су изабрани либерали, Мијајло Адамушевић, судија и Риста Илић, чиновник.

Непосредно пред друге скупштинске изборе (30. новембра 1880) влада либерала Јована Ристића, под притиском жестоко нарасле опозиције подноси оставку. Владу преузима Милан Пироћанац из На-

предњачке странке. Укупна политичка сцена Кнежевине Србије се мења. Промена владе је означила и крупне политичке промене. На политичкој сцени се јасно профилишу Напредњачка странка и радикали, следбеници Светозара Марковића.

Политичка "збуњеност" Нишлија пред појавом нових политичких оријентација и организованим страначким животом, није омела поједине личности да истражују и прихватају нове програме. Ниш, веран либералима, под новим утицајем напредњака, постаје погодна средина за бурне политичке сукобе. Утицај нове владе је очигледно присутан. Она у Нишу тражи ослонац. Свесна упоришта либерала у Нишу, нова влада се ослања на исте људе. Пгодна личност је био Цветан Цека Ђорђевић, који и бива изабран за посланика испред вароши Ниша. Са кнежеве листе су такође либерали, Спира Марковић и Јакуб Мустафић (муслиманске исповести)-трговци. Више се од тога није могло. За срез Нишки су изабрани радикали Аврам Станимировић из Малошишта и Илија Стојиљковић из Паси Пољане. Занимљиво је у овом моменту уочити опредељеност бирача у статусном погледу. Градско становништво се везује за либерале, а сеоско за радикале.

Трећи скупштински избори (7. септембра 1883) показују видљиво померање у исказивању политичког опредељења. Нови крајеви, па наравно и Ниш, у лику либерала, али и са новим политичким опредељењима, настављају праксу подржавања владе у Београду и политику краља Милана. Напредњачка странка, која је на власти, успева да потисне либерале у Нишу. Али у тим истим људима обезбеђује себи присталице. На овим

³ Види напомену 1, 60.

⁴ Исто, 59.

изборима, Ниш је поново као окружна варош, посебна изборна јединица са 2.736 гласача⁵. Поново побеђује либерал Никола Коле Рашић, али после поништења резултата избора, изборе добија напредњак Јован Митић.

Поред општег јавног мњења, привржености Нишлија династији Обреновића, продора нових политичких струја, појаве страначких листа, кафанске и уличне агитације, политичке поруке упућиване преко плаката имају посебну улогу.

Либерална странка са предзнаком интелектуалне странке, има своје особености. Плакат Либералне странке из 1890. године, а поводом избора посланика за Скупштину, у обраћању јавности исказује све особености те странке. Сигурна у победу јер иза ње стоји наклоност краља, у изборној агитацији запоставља истицање програма. Бирачу се намеће као странка која је "свагда" побеђивала. Плакат је визуелно и психолошки добро осмишљен. Странка се обраћа лично гласачу, појединачно, као пријатељу, чиме се сугерише присна веза између странке и гласача. Плакат као да узима за руку гласача, води га у ОПШТИНУ, показује му БЕЛО САНДУЧЕ и кандидата НИКОЛУ - КОЛА РАШИЋА и ПАНТУ СРЕЋКОВИЋА.

Бираним речима, без истицања програма, плакат нуди само жељу за победом, објашњавајући обичним речима како треба гласати, уз примедбу као опаску да не треба веровати радикалским лажима. Потписници плаката су припадници углавном вишег грађанског слоја, трговци, свештеници, судије, професори-искључиво српске нације. На овим изборима у Нишу убедљиво побеђују либерали. Панта Срећковић, професор Више школе у

Београду и Миле Влајчић, трговац, а 1891. године уместо њега Живан Живановић, професор Учитељске школе у Нишу, такође либерал.

Умерени наступ либерала је заиста уочљив. Поводом доласка Стојана Рибарца, министра унутрашњих послова у Ниш 1892. године, одбор Народно-либералне странке, путем плаката, бираним речима, учтиво и непосредно позива грађане на дочек министра. Рибарца истиче као "свагдашњег пријатеља" града Ниша. Истицање благонаклоности према министру је у исто време и благонаклоност према влади.

Приврженост либерала-Нишлија влади и краљу је интензивна у периоду од 1893-1900. године. Конкретно, 1896. године Ниш постаје центар политичког живота Србије. Овај период је препознатљив и по "дворским либералима" са Ђорђем Генчићем на челу, који су крајње одани краљу Александру. На једној од Скупштина 1898. године, краљ је посебно нагласио верност Нишлија његовом оцу и њему.⁶ Због крајње оданости појединих либерала династији долази до подвајања ове странке на Либерално-демократско-народњачку и Народну националну странку, да би у једном тренутку Либерална и Народњачка странка створиле Конзервативно-дворску странку.

Утицај либерала у Нишу је очигледан и након смене династије. Доласком династије Карађорђевића, односно краља Петра на престо, прву владу саставља либерал из Ниша Јован Авакумовић.

Прилагођавајући се новонасталој ситуацији, актуелни председник нишке општине Тодор Миловановић упућује поздравни телеграм

⁵ Исто, 62.

⁶ *Историја Ниша*, књ. II, 1984, 94.

новој влади са потписом 700 нишких грађана.⁷ На првим изборима 1903. године за Скупштину, у Нишу су изабрани либерали Тодор Станковић и Ђорђе Генчић, 1906. године либерали Радосав Агатоновић, професор Гимназије и Петар Станковић, трговац, чији су избори потврђени и 1908. и 1912. године.

О блискости либерала и Напредне странке говори сачувани плакат "Грађани" који мора бити из 1906. године. На листи је Димитрије Коцић, први председник општине након ослобођења Ниша, без сумње либерал у том тренутку, сада председник Напредне странке. Суштина плаката као аутентичног записа политичких догађања је, између осталог, доказ о преласку чланова из једне у другу странку. Некадашњи либерал, по свему судећи не "каља" углед "својих" либерала. Са завидног нивоа Напредна странка презентује свој програм, истичући пре свега ЗАКОН и РЕД, као традиционална обележја странке, као и њене заслуге за раније донете законе о слободи избора и договора, о независности судској и слободи штампе. Позитивна, резимирана порука, која просто зрачи из целине плаката је: нудимо закон и ред, слободу штампе, слободу збора и договора, судску независност, најбољи избор кандидата, за добробит града Ниша и отаџбине у целини, са политичком поруком да се треба окренути аустроугарској у спољној политици. Општа порука "Безплодно треба заменити стварним радом" је заиста прихватљива. Потписани прваци Напредне странке су углавном интелектуалци, адвокати, судије, инжењери, трговци, али и мутавције, пекари, кафеџије....

---

⁷ Исто, 95.

Плакат либерала "Пријатељу" из 1914. године, сада трансформисаних у Напредњаке и Народњаке, опет исказује сву учтивост у наступу пред бирачима. Наиме, ради се о општинским изборима, односно избору за председника општине. Кандидат је Петар Станковић из Ниша. Две удружене странке јасно излажу свој програм, уз истицање негативне владавине радикала у претходном мандату. За две удружене странке Ниш је у првом плану. Интереси града и грађана су у том смислу и оправдали пређашњу сарадњу са супротним странкама.

Уз истицање периода владавине Тодора Миловановића и развоја Ниша у културном, просветном и економском погледу, странке јасно и конкретно истичу програм: довод здраве воде, канализација, регулисање улица, унапређење здравства и образовања, модерно уређење пијаце, увођење трамваја и укидање општинских приреза. Потписници плаката су у име напредњака Димитрије Коцић, а у име народњака пуковник у пензији Антоније Лазаревић.

***Опште карактеристике
политичког опредељења
у развоју политичког и
парламентарног живота
у Нишу***

Ниш упливава у страначке воде скоро одмах после смене либералске владе Јована Ристића 1880. године. Избори се више не могу замислити без агитације. Користе се сва средства, а наравно и плакат као моћно средство пласирања програма и "додворавања" гласачима.

Карактеристика новоослобођених крајева у време вишестраначког

живота би могла да се сведе у два хтења: постати свој после физичког ропства и стати у ред осталих просвећених народа. Прво је значило бити свој, оно друго не бити другачији од осталих. У време када је Европа нудила уместо грубог одела моду и науку, бистроумни српски човек, па и човек новоослобођених крајева, налази мелем души у сусрету са Европом. Али у том сусрету са Европом било је и несклада. Утицаји из Европе су долазили на свеже тло, па су често служили само као интелектуални подстицаји, а испод свега тога је остајао утабани сопствени пут. Стога и није чудо што је политички живот пратила лукавост, "плаћено убеђење" и груба превртљивост политичара.

Упркос томе, наш обичан човек је ипак исказивао жељу за планском оријентацијом живота, жељу да се предвиди зло, а смисли организована одбрана и начела живота која оправдавају и силу и борбу и правду и жртву. Док обичан човек у бити ипак тражи надпартијско живљење, у исказима и изреченим порукама изборних плаката то није било могуће. Надпартијско живљење је ипак било подређено партијској опредељености.

Овакав сплет хтења и жеља за влашћу, профилише у Нишу неколико политичких оријентација које су заживеле већ 1880. године. Поред одане Либералне странке, у Нишу се формира одбор Народне странке с Јованом Коцићем на челу, с тим што многи либерали прелазе у Напредну странку. На другој страни активност верних либерала постаје јача. Тиме се већ ствара клима бурних политичких странака. Радикална странка у старту намеће "сопствени имиџ". Користећи нагомилане економске и социјалне проблеме, радикали критикују биро-

кратију, лукаво успевајући да наметну "своје" захтеве за јефтином администрацијом, народном војском и увођењем самоуправе. Њихова озбиљна ангажованост, али и вешта манипулација преко листа *Самоуправа* и организовања месних одбора има своје учинке. Први пут један политички програм продире у "масае", посебно на селу. Речник радикала кипти "народским" речима. Изречене поруке не казују скоро ништа. Оне само дају читаоцу илузију да је нешто разумео. Та илузија је често пријатна.

Присутност радикала осетила се још на другим скупштинским изборима 1880. године када су за срез Нишки изабрани Аврам Станимировић из Малошишта и Илија Стојиљковић из Паси Пољане; затим 1893. год. Михајло Марковић, Димитрије Илиџановић и Петар Вукићевић. Сукоб радикала и либерала у Нишу је перманентан. Он је кулминирао 1903. године, када радикали чак смењују председника општине Тодора Миловановића. Буран политички живот у Нишу се наставља испољен у љутом сукобу. У том смислу најбоље говори плакат из 1906. године "Брате сељаче", који потписује у име Напредњачке странке "Један сељак". Исказане поруке плакатом несумњиво потврђују изнете квалификације радикала и њихово упориште на селу. Потписани "Један сељак" се и обраћа сељацима износећи прљаву страну радикалске демагошке политике: "Они веле да ће ти поклонити аграрни дуг. Лажу те брате. Лажу горе но циганин кад хвали свог сипљивог коња. Истина, до избора, они ти неће тај дуг тражити, али после памти добро, они ће ти последњег вола из јарма узети и за аграрни дуг продати. Обећавали су разне олакшице, а нарочито, да ће ти

порез смањити, па шта су учинили? Порез ти не само није смањен, но је повећан разним прирезима, и буџетом који су од 68 милиона за ове три године попели на 90 милиона. А после избора, ако им и сада дадеш већину, и кад буду изгласали у скупштину нов зајам од 100 милиона, порастеће још више, толико, да ћеш плаћати и на онај разбијени џам на твом пенџеру".

Овоме треба само додати Агатоновићеву (познатом либералу) мисао да радикализма неће бити једино онда када буде више писмености и културе.

У сличном тону је и плакат из 1910. године "Самосталним радикалима". Текст је у суштини опис самосталних радикала члановима Радикалне странке Станку Петровићу и Михајлу Срећковићу. Отпис увреда на увреду, напада на напад: "Да му отпишемо како је и заслужио", каже Благоје Илић, народни посланик из Алексинца, члан Самосталне радикалне странке, упућујући апел нишким гласачима да не верују "самосталцима". Без истицања програма, народни посланик се заиста устремљује на дојучерашње истомишљенике, представљајући њихову политику ништавном, штеточинском и удворичком према претпостављенима на путу ка остварењу личних циљева. Основна порука је омаловажавање и мржња.

Плакат "Грађани" из 1914. године за општинске изборе, односно за избор председника општине носи листу уједињених радикала и самосталних радикала, чији је кандидат за председника општине Воја Николић, адвокат. Некада исказана међусобна мржња је заборављена. Сада се истиче предност уједињења двеју странака.

Демагошки наступ уједињене странке, а на патетичан начин се додворава СРПСКОМ НАРОДУ који је вазда био жртва. При том се посебно истиче њихов најјачи политички утицај и најбоља веза с владом. Програм је детаљно изложен: радикална промена унутрашње организације власти, изградња радничких станова, амбулантна с ноћним дежурством, изградња царинарнице, нових школских зграда, водовода, канализације, трамваја... Од укупно 40 потписаних одборника, само је осам интелектуалаца. Остали чланови су трговци, индустријалци, обућари, терзије, кафеције, пекари... Осим Срба, међу одборницима су и Спира Хариспиједас-Џинџар и Јеврејин Маркус Нахмијас.

*Сва сагласја и несагласја
међустраничких борби у Нишу
између два светска рата*

Изборни плакати за општинске и парламентарне изборе од 1918. до 1941. године су из периода Б богате збирке плаката Историјског архива.

За време Првог светског рата Ниш постаје административно-политички центар Србије, па је сасвим сигурно да је утицај различитих политичких опција био присутан.

Период од 1918-1941. године, карактеришу оштре и бескомпромисне међустраничке борбе у Нишу. Међусобне полемике, оптужбе и обрачуни, око неких виталних питања у граду и националној политици, а према којима странке нису имале исто мишљење, исказиване су путем изборних плаката.

Осим што је обавештавао о месту збора, плакат је првенствено имао улогу да обзнани програм одређене странке, али и да истакне улогу вође.

Оштре, међустраничке активности су наметнуле и познате, препознатљиве политичке фигуре Нишлија: Драгишу Цветковића, Николу Узуновића, Тешмана Николића, Радослава Агатоновића...

Сачувани плакати то убедљиво казују. Они су доиста историјска документа, историјска подлога која никада није утицала на исписивање официјелне историјске збиље.

Плакат се може проучавати у контексту историјских чињеница и других пропагандних вредности, али пре свега у контексту нивоа грађанске свести и степена друштвеног развоја земље, али и светских процеса у целини.

Након првих општинских избора у ослобођеном Нишу (24. октобра 1920) победу односи КПЈ - Ниш постаје “црвени град” (председник општине Павле Стојковић), али тај период кратко траје, настаје већ ухорвано ривалство политичких странака, препознатљиво из периода до 1914. године, између демократа и радикала.

Плакат Радикалне странке “За кога да гласамо?” за парламентарне изборе (18. март 1923), неодољиво подсећа на већ исказани имиџ радикала до 1914. године. Плакат је осмишљен како текстуално, тако и визуелно. Текстом се исказује снага странке која обећава извесност бољег живота у смислу доношења закона и привредног развоја Ниша. Наглашеност супротности: добра и зла, корисног и штетног, са поруком да се добро и корисно може приписати једино радикалима је потка исписаног текста. Визуелно решење је добро осмишљено. На средишњем делу плаката су осмишљене две стране:

На једној страни:

НИКОЛА Т. УЗУНОВИЋ
МИНИСТАР ГРАЂЕВИНЕ
КАНДИДАТ РАДИКАЛНЕ
СТРАНКЕ

На другој страни:

Радосав Агатоновић
Радиша Николић
Павле Стојковић
Јован Богојевић
Живко Топаловић
Тешман Николић
Чеда Станковић
Атанасије Шарковић

Очигледно, заузети простор леве стране, са крупно исписаним НИКОЛА Т. УЗУНОВИЋ је убедљива противтежа супротној страни, која се намеће као сићушна, иако је исписано осам имена познатих личности из политичког живота Ниша.

За исте изборе, централни одбор Демократске странке истиче кандидатуру Радосава Агатоновића, нишког професора, до 1914. године познатог либерала. Бираним речима, тоном убедљивости и присним ослрвавањем: “Драги пријатељу”, како је и насловљен плакат, истиче се већ позната заслуга господина Радосава Агатоновића, тим пре што је већ опробан у ривалству са радикалима. Истичући његову познату заслугу за подизање фабрике дувана у Нишу, која је могла бити у Смедереву, као осведоченог и најбољег пријатеља Ниша, текстописац није могао да одоли, а да не упути гласача:

Кутија г. Агатоновића је ПРВА, ЛИСТА БЕЛА. Сугестија упућена гласачу није изузетно наметљива.

Она је одмерена, пристојна, али упорна. На крају плаката гласач се поново упућује:

И гласај У ПРВУ КУТИЈУ ЗА АГАТОНОВИЋА.

Исход наведених избора, које је расписала влада Николе Пашића је следећи: Радосав Агатоновић (демократа) 6491 глас; Никола Узуновић (радикал) 13432 гласа; Тешман Николић (радикал) 4917 гласова⁸.

Нишка штампа у чланку “Исход избора” (“Привредни лист”), анализирајући изборе, јавном мњењу пласира коментар. Између осталог истиче: “Први утисак који избори остављају то је утисак радикалне победе. У нову Скупштину, они улазе појачани... Но поред тога радикали су успели да преполове демократску странку која је у старој скупштини имала раван број са њима... На тај начин они су ситуацију у земљи пречистили у своју корист. Ако су се мало и помучили око избора, труд им је награђен успехом.”⁹

Парламентарни и општински избори у периоду од 1925-1927. године су у знаку борбе старих ривала: демократа и радикала. Присутне су и друге странке. Резултати избора од 8. фебруара 1925. године су: радикали I (листа Николе Узуновића) 941 глас; радикали II (листа Тешмана Николића) 800 гласова; радничко-сељачки блок 541 глас; самосталне демократе 117 гласова; социјалисти 77 гласова; републиканска странка 41 глас; земљорадничка странка 23 гласа, а народни посланици из Ниша су Никола Узуновић, Тешман Николић и Радосав Агатоновић.¹⁰

Парламентарни избори од 11. септембра 1927. године, понављају однос снага. Радикали имају предност. Народни посланици су: Драгиша

Цветковић, Тешман Николић, Никола Узуновић (радикали) и Радосав Агатоновић (демократа).

Изборни плакати који су претходили овим изборима указују на мирнији тон надметања. На потпуно истој иконографији, истичу се кандидатске листе са јасно назначеним носиоцима листи. Политичке жестине као да су утихнуле.

Увођењем шестојануарске диктатуре 1929. године, влада намеће режимску странку. На парламентарним изборима 8. новембра 1931. године појављује се нова странка, наравно и у Нишу: Југословенско-радикална сељачка демократија, која се 1933. године појављује као Југословенска национална странка. То је једина владина странка која учествује на изборима, а носилац листе је председник владе генерал Петар Живковић.

На парламентарним изборима 5. маја 1935. године владајући режим дозвољава грађанским странкама да истакну кандидатске листе.

Носилац земаљске листе је Богољуб Јевтић, министар иностраних послова. У име те листе за Ниш се кандидује Драгиша Цветковић.

Носилац друге листе, Удружене опозиције, био је Влатко Мачек. Тој листи припадале су: Хрватска сељачка странка, Самостални демократи, Демократи Љубе Давидовића, Земљорадници, Југословенска муслиманска организација.

Са прве листе је изабран Драгиша Цветковић.

Носилац треће земаљске листе је Димитрије В. Љотић.

Са истицањем кандидатских листи, било владиних или опозиционих, начин комуницирања странке (кандидата) и гласача се мења. Гласача

⁸ *Историја Ниша*, књ. II, Ниш 1984, 248.

⁹ *Привредни лист*, Ниш, март 1923, (ЗСШ).

¹⁰ *Историја Ниша*, Ниш 1984, 253.

чу се једноставно намеће име и презиме, у већини случајева већ познате личности са претходних избора.

На парламентарним изборима 1935. и изборима децембра 1938. године, поред кандидатских листи, појављују се агитационо-текстуални плакати са жељом да се што више “опише” друштвена збиља. У том смислу се доста истичу плакати Удружене опозиције са листе Влатка Мачека и плакати са кандидатске листе Димитрија В. Љотића, који упорно, веома опширно, са назнаком и крупно исписаним словима указују на “добро” и “зло”.

У агитационом плакату “Моравци” (мај 1935. године), Удружена опозиција истиче хвалоспев Владимиру Мачеку и његову заслугу о уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца. У жељи да се постигне ефекат, истиче се: “Преко др Владимира Мачека Хрвати су пружили руку Србима. Треба је прихватити и стегнути чврсто, пријатељски, братски. Хрвати воле Србе... Патриотска је дужност сваког Србина да воли брата Хрвата, као што воли брата Словенца, као што они воле брата Србина”. Очигледно, политичком опцијом окренутој југословенству, било је неопходно опонирати супротној. Отуда и истицање велике љубави Хрвата и Срба.

Други плакат “Другови и пријатељи” (мај 1935. године), са кандидатске листе Димитрија В. Љотића, у истицању изборних предности истиче се потреба за неком новом Југосла-

вијом: “Хоћемо Југославију која ће свим својим синовима бити добра мати, а не једнима мајка а другима маћеха...Зато смо против сваког хегемонизма и сваког сепаратизма...”

Хоћемо да престане срамно изигравање народних интереса... Не дамо више да се његовом судбином играју ненародни људи јавних и тајних клика”. Парламентарни избори из 1938. године се понављају скоро у истом тону. У Нишу су изузетно запажене две опције: Демократска странка (Љ. Давидовића) и Југословенска радикална заједница. Плакат из 1938. године: “Демократама и пријатељима Демократије” у опширном казивању о потреби новог народног споразума, пре свега са др Мачеком, чиме би се “уништила гнезда” нације, “убеђује” гласаче: “Интегритет државних граница, сложено залагање за њих Срба, Хрвата и Словенаца и свих напредних људи ове земље, спокојну будућност Југославије, то је оно што имају да обезбеде грађани Југославије гласајући 11. децембра за листу блока Народног споразума, са др Мачеком на челу”.

Временска дистанца, за неке плакате и за нешто више од једног века, није демантовала њихову основну улогу: покушај да се што више утиче на што већи број људи како би се они навели да промене мишљење. Плакат, као пропагандни облик сажетог излагања политичких и идеолошких порука, специфичан је историјски извор.

